

Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)

A Lost Value of the Modern Age: Sakinah (A Semantic Analysis Based on the Quran)

Güven Ağırkaya

Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Research Asist. PhD., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir Science
Adıyaman / Turkey
guvenagirkaya@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-0688-7306>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.915226

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 13.04.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 18.06.2021

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2021

Cite as / Atf: Ağırkaya, Güven. "Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)". *Marife* 21/1 (2021), 151-178. <https://doi.org/10.33420/marife.915226>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)

Özet

Genel kabule göre insanın yaşadığı tarih İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ olarak tesmiye edilmektedir. İsimlerle ve değişimi tetikleyen olgularla ilgili farklılıklar olsa da insanlığın ekseriyetini etkileyen yazının icadı, kavimler göçü, Bizans'ın yıkılışı ve İstanbul'un fethi, sanayi devrimi gibi vakaların etkin olduğu müsellemdir. Uzun zaman aralıklarıyla yaşanan büyük ve etkili olgular bir ayırım olarak benimsenmiş ve tarih çeşitli dönemlere bölünerek incelenmiştir. Bugün bilim adamları yaşadığımız çağla ilgili "Makina Çağı, İnternet Çağı, Bilim Çağı, Bilgisayar Çağı, Uzay Çağı" gibi birçok isim teklif etmekte ancak herhangi bir isim üzerinde ittifak etmemektedirler. Özellikle Sanayi Devrimi'yle başlayan makinalaşma, onu takip eden otomasyon ve bugün hız kesmeden ilerleyen dijital yapay zekâ sistemleriyle tanışan bu çağ, her gün baş döndürücü gelişmeler yaşamaktadır. İnsanlığın tanıştığı hız, yaşadığı çağa bir isim vermeye engel olmaktadır. Çünkü yaşanan gelişme ve olgularla ilgili yeterli bir mütalaa yapmaya fırsat kalmadan yenileri yaşanmakta ve bu döngü sürekli deveren etmektedir. Modern çağ, duyuş, düşünüş ve algılarımızı bir sihirbazın yaşattığı yanılmasadan daha çok etkilemektedir. Bu etkinlik içsel ve ruhsal bir derinlikten değil dikkatimizi ve düşüncelerimizi dağıtarak başarılı olmaktadır. Yaşadığımız çağda insan ruhunu kemiren, aşkın değerleri tüketen, insanı yalnızlaştıran hatta metalaştıran birçok faaliyetin yaşattığı geçici hazlar, insanı onun hayrına olanlardan uzaklaştırmakta ve onu anlam veremediği sayısız kargaşa ve huzursuzluğa sürüklemektedir.

Bugün sahip olunan nicelikler insanın nitel alana olan ihtiyaçlarını ya da nitel öğeleri hayatından çıkarmış olmanın boşluğunu doldurmaya yetmemiştir. Bu boşluğun daha çok nicel olanla telafiye çalışılması sadece bir yanılama olup, bugün insanı nereye varacağı kestiremediği canhıraş bir koşuşturmanın içine atmıştır. Hâlbuki insanın koşuşturmaya olduğu kadar durup biraz sakinleşmeye, nicel varlılara gereksinim duyduğu kadar nitel olana da ihtiyacı vardır.

Kur'an birçok nimeti insan için sekîne kavramının türevleriyle ifade etmektedir. Savaşın en çetin zamanlarında müminlerin kalpleri, inen sekîne ile teskin olmuştur. Bunun dışında eş, gece, mesken, peygamberin duası gibi unsurlar insanın sığınacağı ve kendileriyle sükûn bulacağı varlıklar olarak zikredilmiştir. Hz. Peygamber çeşitli ameller sebebiyle müminlere sekîne ineceğini haber vermiştir.

Kur'an ve hadis metinlerinde sıkça kullanılan "s-k-n" kökü ve türevlerinin lügavî olarak ilk ifade ettiği anlam soyut veya somut bir ayırım olmasızın 'sükûn'dur. Sükûn dışındaki anlamlar ilgili metinlerin bağlamından ve nakledilen rivayetlerden elde edilmektedir. Özellikle "s-k-n" kökünün "sekîne" formunun kullanıldığı metinler hem somut hem de soyut bir gerçeklik olarak tevil edilmeyi mümkün kılmaktadır. Sekînenin ne olduğuna dair sahih bir delilin olmaması yapılan yaklaşımları "tevil" olmanın ötesine taşımamaktadır. Ancak şurası bir gerçek ki ister somut ister soyut bir varlık olarak kabul edilsin her iki durumda da kavramın râci olduğu sonuç ayındır: O da Allah'ın, müminlere karşılaştıkları birtakım zorlu çıkmazlarda ruhsal bir dinginlik, kalbi bir itminan ve içsel bir güven lütfederek onları teskin etmesidir. Dolayısıyla sekîne kavramı her halükarda lügavî anlamına paralel bir anlam taşımaktadır.

Bugün "ne olduğunu" sorma fırsatına dahi mahal bırakmayan, nerede duracağı belli olmayan, bireysel ve toplumsal değerleri aşındıran, varacağı hedefi bilmeden insanı büyük bir telaş, kaygı, gerilim ve süratle koşuşturan gelişmeler insan olgusunu nereye savurmaktadır? "Her şeyin zıttıyla kaim olduğu" ilkesiyle bakıldığında insanın ve varlığın ihtiyaç duyacağı fenomenler sadece hız, hareket, gelişme, ilerleme, büyüme ve hükmetme midir? Fiziki kısıtlamaları her gün bertaraf eden insan, sürekli boğuştuğu koşuşturmaca, telaş, korku, kaygı gibi olgularla kendi içsel dinginliğinden, ruhsal huzurundan ve çoğu zaman aradığı sakinlikten uzaklaşmıyor mu? Kur'an, insanın boğuşmak zorunda kaldığı birçok olumsuz durum, korku, kaygı ve gerilim karşısında Allah'ın inananların kalplerine "sekînet" indirdiğini ve çeşitli vesilelerle onları teskin ettiğini haber vermektedir. Bu araştırmada bir tür sükûnu ifade eden "sekînet" kavramı, çağın kaotik ve dinamik durumuyla ilişkilendirilerek semantik bir analizle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Sekîne, Semantik, İtminan, Huzur, Modernizm.

A Lost Value of the Modern Age: Sakinah (A Semantic Analysis Based on the Quran)

Summary

According to general acceptance, the history of man is classified as the First Age, the Middle Age, the New Age, and the Modern Age. Although there are differences in names and the events that trigger the change, it is a widely accepted fact that the invention of writing affects the majority of humanity, the migration of tribes, the collapse of Byzantium, the conquest of Istanbul, and the industrial revolution have been effective. Major and influential phenomena experienced over long periods have been accepted as a gate between ages and history has been analyzed by dividing it into various periods. Today, scientists propose many names such as "Machine Age, Internet Age, Science Age, Computer Age, Space Age" for the age we live in, but it is not possible to say that they agree on one name. This age, which has met with the mechanization starting with the Industrial revolution, the automation that followed it, and the digital artificial intelligence systems that progress without stopping today, is experiencing dizzying developments every day. The speed with which humanity meets prevents it from giving a name to the era in which it lives. Because before there is an opportunity to develop a well-round opinion about the developments and phenomena, new ones emerge and this goes on like an endless circle. The modern age affects our senses, thoughts, and perceptions more than the illusion of a magician. This activity is successful not because of an inner and spiritual depth, but by distracting our attention and thoughts. In the age we live in, the temporary pleasures caused by many activities that gnaw the human soul, consume spiritual values, isolate and even commodify human beings, distract man from what is for his sake and drag him into endless chaos and disturbances that he cannot make sense of.

The quantities possessed today have not been sufficient to fill the qualitative needs of the human being or the emptiness occurred due to the removal of qualitative elements from his life. Trying to compensate for this gap with more material elements is just an illusion and has thrown a person into a lively hustle where he cannot predict where it will lead him. However, a person needs qualitative things in his life as much as he needs quantity, to stop and calm down a little as much as he needs the hustle.

The Qur'an expresses many blessings for the man with derivatives of the concept of sakinah. In the harshest times of the war, the hearts of believers were comforted by the sakinah. Apart from this, things such as a spouse, night, dwelling, and the prayer of the prophet are mentioned as things in which people can find shelter and tranquility. The Prophet informed the believers that sakinah would be realized by people through various acts.

The first meaning expressed by the root "s-k-n" and its derivatives, which are frequently used in the texts of the Qur'an and Hadith is 'sukun' which means without any difference between abstract or concrete. Especially, texts in which the form "sakinah" is used make it possible to be interpreted as both a concrete and abstract reality. The lack of authentic evidence as to what the Sakinah phenomenon is, does not allow approaches to it to go beyond "tevil". However, regardless of whether it is accepted as a concrete or abstract entity, the conclusion to which the concept is subject is the same in both cases: That is God's granting of spiritual calmness, heartfelt trust, and inner trust to the believers in some difficult predicaments they face. Therefore, the concept of sakinah has a parallel meaning to the dictionary meaning.

Today, with the events which leave no room for even the opportunity to ask "what happened", unpredictable events, which erodes individual and societal values, and makes people rush about with a great hurry, anxiety, tension, and speed, where is the phenomenon of "human" being thrown? Is what humans need only speed, movement, development, progress, growth, and domination? Does not a person who overcomes physical restrictions every day with all the hustle, fear, and anxiety he constantly struggles with, move away from his inner calmness, and the spiritual peace he seeks most of the time? The Qur'an reports that Allah has sent down "sakinah" into the hearts of believers in the face of many negative situations, fear, anxiety, and tension that a person has to struggle with. In this study, "sakinah", which expresses a kind of inner/heart peace, was investigated by associating it with the chaotic and dynamic state of the era.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Sakinah, Semantic, Itminan, Peace, Modernism.

Giriş

İnsanoğlunun yaşadığı vakıaları tek yönlü değerlendirmek mümkün değildir. Her olgu farklı, girift ve çelişik birçok tezahüre sahiptir. Aynı durumun modern çağ için daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Zira olgular kendi aralarında ne kadar çok ilişkili ve etkili olurlarsa aynı şekilde karmaşık ve farklı boyutlar kazanmaktadırlar. Bugün hayat döngüsünün sayısız fenomeni en karmaşık kombinasyonunu mezkûr çağda yaşamaktadır. Zira teknik, bilim, otomasyon ve güç -insan, fitrat ve denge unsuru dikkate alınmaksızın- aynı hedefe yönelmiştir: İlerleme. Bu birlikteliğin insani zaafarla bir araya geldiğinde bireysel ve toplumsal, nicel ve nitel birçok tehdit içereceği aşikârdır.

İnsan zaafalarını harekete geçirecek olguların kamusal müeyyidelerle koruma altına alınmasının gerekliliği herkesin ittifak ettiği bir husustur. Ancak insanı, doğayı, varlığı, fitratı ve onların ruhunu tehdit edecek faaliyetlerin -çeşitli nicel getiriler uğruna- propaganda ve medyatik ayartmalarla benimsetildiği konusunda sağlıklı mütalaaların yapıldığını söylemek zordur. Çünkü modern çağ, duyuş, düşünüş ve algılarımızı bir sihirbazın yaşattığı halüsinasyondan daha çok etkilemektedir. Bu etkinlik içsel ve ruhsal bir derinlikten değil dikkatimizi ve düşüncelerimizi dağıtarak başarılı olmaktadır. Dolayısıyla tahakküm altına girmiş bir aklın, onu kuşatan olgulardan bağımsız bir tefekkür geliştirmesi; bir başka deyimleyle sihirbazlık numaralarına kendisini kaptırmış bir zihnin, sihirbazın yaptıklarını değerlendirmesi son derece zordur. Çünkü mezkûr sahnede amaç yanılısamayı fark etmek değil onunla etkilemektir. Tıpkı bunun gibi yaşadığımız çağda insan ruhunu kemiren, aşkın değerleri tüketen, insanı yalnızlaştıran hatta metalaştıran birçok faaliyetin yaşattığı geçici hazlar, insanı onun hayrına olanlardan uzaklaştırmakta ve onu anlam veremediği sayısız kargaşa ve huzursuzluğa sürüklemektedir.

İnsan, hem mükerrem kılınan hem de zaafarla bezenmiş bir karaktere sahiptir. Sahip olduğu değerlerin özgür iradesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Zira potansiyel olarak hem “iyi” olanı hem “şer” olanı yapabilecek bir kapasiteye sahiptir. İyi olanı yaptığı için aynı zamanda Allah’ın ona verdiği fitratının gereğini de yaptığı için içsel bir huzura; kötü olanı tercih ettiğinde ise aynı zamanda fitratına da muhalefet ettiği için içsel bir huzursuzluğa sivrulür. Sayısız nicel imkâna sahip bireylerin, günümüzde boğuştukları anlamsızlık, mutsuzluk, huzursuzluk, doymazlık, tüketim aşkı ve ruhi çoraklığın sebepleri bu düzlemde saklıdır.

Kabul etmek gerekir ki sanayi devriminden sonra yaşanan gelişmelerle sadece fabrika makinaları değil insanın yaşam döngüsünün bütün çarkları hızlı dönmeye başlamıştır. İnsan anlam veremediği ve “niçin?” sorusunu sormadığı bir hercümercin içine girmiştir. Hız, hareket ve imkân aşkın değerlerden uzaklaşınca, insan doymak bilmez bir aç gözlülüğün, dinmez bir hırsın ve sadece fayda odaklı bir mücadelenin akımına kapılmıştır. Bu eşiği aşan insan, artık neler kaybettiğine, neleri yitirdiğine, amaç ve araçların nerede olması gerektiğine dikkat etmeksizin yabani bir hayvandan kaçarcasına canhıraş bir şekilde koşmakta ve bayağı getirilerin derdine düşmektedir. Odaklanan hedef geçici haz ve fayda olduğunda fitri olarak insan ruhunun ihmal edilmesinden kaynaklanan farklı bir açlık, korku ve telaş yaşanmaktadır. İnsan, fiziki olguları egemenliğine alırken; ya da onlara teslim

olurken metafizik olguları ihmal etmesinin korkusunu ve acısını yaşamakta ve peşinden koştuğu huzur ve mutluluktan -onları yanlış mecrada aradığı için- mahrum kalmaktadır. Burada doğal olarak şu soru ortaya çıkmaktadır: İnsan, kendisini bu derece koşuşturan ve ruhunu çoraklaştıran olgular karşısında çözümü nerede arayacaktır?

İnsanın nereden gelip nereye gittiği mevzusu tüm kadim öğretilerin konusu olsa da ilahi dinler dışında bu kadim sorulara tatmin edici cevaplar vermek pek mümkün olmamıştır. Zira din dışındaki beşeri sistemler ya insanı tek boyutlu ele alarak ya da hayatı ölüm ötesinden bağımsız mütalaa ederek fikri bir kısırdöngüye saplanmışlardır. Bu sebeple insanı hem maddi hem ruhi yönüyle ele alan; ölüm ötesini hayatın bir mütemmimi olarak mütalaa eden dini bir telakkinin yardımı olmaksızın çözüm üretmek neredeyse imkânsızdır. Söz konusu dinin de tahrif edilmemiş, insanlığa çözüm üretme kapasitesine sahip bir yapıda olması müsellemdir. Bu meyanda insanlığın çözüm arayışının mercii son ilahi din İslam'dan başkası değildir. İslam'ın birincil kaynağı Kur'an-ı Kerim insanı ve hayatı her yönüyle anlama ve anlamlandırmak için temel bir başvuru kaynağıdır. Kur'an, insanın sadece maddi bir varlık olmadığını ruhi yönünün de bulunduğunu; bu sebeple maddi gelişmişlik yanında ruhunu besleyecek, onu teskin edecek nitel değerlerin de önemli olduğunu dermeyeran etmektedir. İnsan ruhunun huzur ve sükûnu tek kutuplu olmayıp, sükûna vesile olacak somut ve soyut birçok varlıktan bahsetmek mümkündür. Kur'an'daki "s-k-n" kökü ve türevleri de birçok ayette bu bağlamda kullanılmıştır.

Sekîne kavramı üzerinde hem yurt içinde hem de yurt dışında çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹ Ancak bu çalışmalar, "s-k-n" kökünün "sekîne" formu üzerinde durarak, sadece bu formun geçtiği 6 ayet² üzerinde yoğunlaşmışlardır. Kur'an'da "s-k-n" kökü ve türevleri farklı formlarda toplamda 69 yerde zikredilmektedir.³ Bu çalışmada ise "s-k-n" kökünün sadece "sekîne" formu değil diğer türevleri de kök anlamındaki "sükûn" ile ilişkilendirilerek araştırma konusu yapılmıştır. Kur'an birçok nimeti insan için "s-k-n" kökünün türevleriyle ifade etmektedir. Savaşın en çetin zamanlarında müminlerin kalpleri inen sekînetle teskin olmuştur. Bunun dışında eş, gece, mesken, peygamberin duası gibi unsurlar insanın sığınacağı ve kendileriyle sükûn bulacağı varlıklar olarak zikredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) çeşitli ameller sebebiyle müminlere sekine(t) ineceğini haber vermiştir. Bu araştırmada "s-k-n" kökü ve türevleri semantik bir analize tabi tutularak özellikle mo-

¹ Ignaz Goldziher, "Müslümanlarda Sekine Kavramı", çev. Mehmed Sait Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 143-153; Salih Çift, "Tasavvufta Sekîne Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2006), 1-14; Salahuddi Selim Muhammed, "es-Sekîne ve't-Tuma'nîne fi'l-Kur'ani'l-Kerim", *Musul Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi* 6/12 (2012), 254-288; Tamer Muhammed Ahmed Hicâzi, *Âyâtü's-sekîne fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Camiatü'l-Ezher Külliyyetü'l-Lügati'l-Arabiyye, ts.); Abdülkadir Erkut, "Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 14/1 (Bahar 2014), 157-177.

² el-Bakara 2/248; et-Tevbe 9/26, 40; el-Feth 48/4, 18, 26.

³ Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2001), "s-k-n" md, 433-435.

dern dönemde insanın aradığı huzur, yitirilen sükûnetle ilişkilendirilerek tahlil edilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Sözlüklerde “sakin olmak, sükûn bulmak, hareketin bitmesi, durmak; sükût etmek” mânasındaki “s-k-n” kökünden türeyen sekîne “ağır başlılık, vakar, rahmet, güven, kişiyi teskin eden şey” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁴ “S-k-n” kökü ve türevleri hareketli bir durumdan sonra sakinlik-durağanlık kazanan, sükût-sükûn bulan ve yatışan tüm olgular için kullanılmaya uygundur. Bu meyanda yağmurun kesilmesi, rüzgârın durması, öfkenin yatışması, hararet veya soğğun dinmesi, konuşanın susması, nefsin tedirginlik ve telaşının nihayet bulması gibi durumlar ve kendisi sebebiyle ünsiyet ve ülfet peyda edilen her şey “sükût” anlamında bir sükûn olarak değerlendirilmektedir.⁵ Nitekim Kur’an’da rüzgârın dinmesi⁶, tabiattaki yaratıcı kudrete işaret eden bir ayette gölgenin hareketsiz kalması⁷ “s-k-n” köküyle ifade edilmiştir. Kaynaklarda mezkûr lafızla ilgili dikkat çekilen hususlardan biri de hareket edebilen bir varlığın hareketsizliğinin sükûn olduğu; hareketlilik vasfı olmayan bir varlık için sükûn lafzının kullanılmayacağı hususudur.⁸

Yine ilgili kaynaklarda bir mekânın vatan edinilmesi veya bir yerde oturmaya karar kılınması da “s-k-n” ile ifade edilmektedir.⁹ Dolayısıyla “kendisinde sükûnet elde edilen, huzura, sakinliğe kavuşulan yer” manalarıyla “seken/السكن”, “mesken/المسكن” ve “sükna/السكنى” lafızları “sükûnet mekânı” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰ Çünkü kendisiyle sükûn ve itminan elde edilen aile, mesken, eş gibi olguların tamamı temelde bir sükûnet sebebidir.¹¹ Yine lafzın köküyle ilişkili olarak kurbanlığın boğazlanması esnasındaki çırpınmayı bitirdiği veya canlılığı sona erdirdiği için bıçağa “kesme aleti” anlamında “sikkîn/السكين”¹²; yoksunluk sebebiyle başka insanlara muhtaç olan yani bu konudaki sükûnu diğer insanlara dayanan kimse

⁴ Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî (Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y.), 5/312-313; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebekkî, 1. Bs (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2/856; Muhammed b. Muhammed Ezherî, *Tehzîbu'l-luga* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 10/40; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attar (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1987), 5/2136; Muhammed b. Abdırrezzak el-Hüseynî Ebû'l-Feyz Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Dâru'l-Hidâye, t.y.), 35/214; Muhammed bin Mükerrrem bin Ali Ebû'l-Fadl Cemâleddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 13/211-217.

⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 5/312; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 10/40; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/211.

⁶ eş-Şûra 42/33.

⁷ el-Furkân 25/54.

⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 35/197.

⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 5/312; Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2136; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletü'l-me'âcimi'l-Arabiyye*, çev. Muhammed Selim Nuaymî (Irak: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1999), 6/108; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasîf* (Dârü'd-Da'Ve, ts.), 1/440.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 35/198.

¹¹ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 35/198-212.

¹² Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 10/42; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/212.

için “miskin/المسكين”¹³ lafzı kullanılmaktadır.

“S-k-n” köküne “bir şeyin hareketlilikten sonra sebat bulması” anlamını veren Râgıb el-İsfahânî ö. (V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) sekîne için “müminin kalbini teskin eden ve ona güven veren melek, şehvete meyletmekten alıkoyan akıl, korkunun yok olması durumu” anlamlarını zikretmiş ve bu noktada sekîneyle ilgili yapılan somutlaştırmaları sahih görmediğini ifade etmiştir.¹⁴ Cürcânî ö. (816/1413) kavramı biraz da işârî bir veçheden ele alarak sekîneyi gaybla ilişkilendirmiş ve onu “kalbi tatmin eden bir nur” olarak tarif etmiştir.¹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye ö. (751/1350) ise “şiddetli korku gibi çeşitli ızdıraplar esnasında Allah'ın, kulun kalbine indirdiği bir itminan ve gönül rahatlığı” olarak tanımlamıştır. Ona göre bu hali yaşayan kulun kalbinde sekîneden sonra onu sıkıştıran herhangi bir ızdırap kalmaz; böylece kulun imanı, yakîni ve sebatı artar.¹⁶

Müsteşrik Goldziher (1850-1921) yine kendisi gibi müsteşrik olan Abraham Geiger'i¹⁷ (1810-1878) referans göstererek sekînenin (سكينة) aslının İbranicedeki “şekina” (sheknina) lafzı olduğunu ve Hz. Muhammed'in bunu Yahûdîlikten alıp kullandığını iddia etmektedir.¹⁸ İbranicede bu şekilde bir kavramın bulunması ya da aslının İbranice olması filolojik bir mesele olup bu tür malzemelerin hiçbiri müsteşriklerin Kur'an ve İslam Peygamberi hakkındaki kasıtlı iddialarına delil olacak nitelikte değildir. Esasında diller Hz. Âdem'den bu yana insanlığın ortak değerleri olup her dönemde karşılıklı etkileşimlerde bulunan canlı varlıklardır. İki farklı dilde imla ve telaffuz benzerliği olan bir kelimenin birinden diğerine alıntı-çalıntı şeklinde geçtiğini düşünmek kültürün evrenselliğine de aykırıdır.¹⁹ Dolayısıyla Kur'an'ın kullandığı bazı lafızların köken itibariyle başka dil ve kültürlerde bulunuyor olması onun mevsukiyetine ve ilahi kitap oluşuna hiçbir zeval getirmez. Ayrıca iddia edilen “ş-k-n” kökü, fiil biçimi dışında Eski Ahid'de yer almamaktadır.²⁰

İslami kaynaklarda sekine, kullanıldığı bağlam itibariyle sürekli kalple ilişkilendirilerek, kulun çeşitli sebeplerden dolayı yaşadığı şiddetli korku, endişe, tedirginlik gibi ruhi durumlar karşısında Allah'ın müminlere bahşettiği ve onların ızdırap ve sıkıntılarını gideren bir gönül rahatlığı ve kalp huzuru anlamında ele

¹³ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevi Feyyûmî, *el-Misbâhü'l-münîr fî garibi's-serhi'l-kebîr* (Beirut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/282; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1206.

¹⁴ Ebü'l-Kâsım er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1992), 417.

¹⁵ Ebü'l-Hasen Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, 1. Bs (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 120: “السكينة: ما يجده القلب من الطمأنينة عند تنزل الغيب، وهي نور في القلب يسكن إلى شاهده ويطمئن”.

¹⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdâdî (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1996), 2/471.

¹⁷ Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* (Leipzig: Verlag von M.W. Kaufmann, 1902), 53-55.

¹⁸ Goldziher, “Müslümanlarda Sekine Kavramı”, 143.

¹⁹ Mustafa Özel, *Kur'an'da Sekîne Kavramı* (İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2005), 236.

²⁰ Wilhelm Gesenius vd., *Gesenius' Hebrew and Chaldee lexicon to the Old Testament Scriptures* (Grand Rapids: Baker Book House, 1979), 822-823; Selime Leyla Gürkan, “Sekîne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/331.

alınmaktadır. Goldziher ise sekînenin Müslümanların zannettiği gibi manevi/soyut değil maddi/somut bir varlık olduğunu; kavramın muhtevasının daha sonra bu şekilde ele alındığını iddia etmektedir.²¹ Mezkûr kavram -aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı üzere- Kur'an'da İsrailoğulları hakkında içerisinde sekîne olan (veya sekîneye sebep) bir sandıkla ve bazı hadis metinlerinde somut bir varlıkla ilişkilendirilerek zikredildiği gibi soyut bir vakıa olarak da ifade edilmektedir. Ancak sekînenin soyut değil maddi bir unsur kabul edilmesi sonucu değiştirmemektedir. Yani sekîne ister soyut ister somut bir olgu olarak ele alınsın her halükarda Allah'ın müminlere bahsettiği ve onlara huzur, sebat ve itminan veren bir sonuca râci olduğunu ifade etmek mümkündür.

2. Dini Metinlerde Sekînet

2.1. Kur'an'da "S-k-n" Kökü ve Türevleri

"S-k-n" kökünün türevleri Kur'an'da (مساكن/مسكن, مسكينة, مسكن, أسكن, يسكن, سكن) (مساكن, مسكينة, مسكن, أسكن, يسكن, سكن gibi) çeşitli formlarda ve farklı kiplerde olmak üzere toplamda 69 ayette geçmektedir.²² Mukatil b. Süleyman ö. (150/767) Kur'an'da "s-k-n" türevlerinin kullanıldığı ayetleri dört gruba ayırmaktadır: **i) Bir yerde karar kılıp rahatlama** (القرار) anlamında olup "وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا"²³ ve "جَعَلَ لَكُمْ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ"²⁴ ayetlerindeki "s-k-n" türevleri bu şekilde kullanılmıştır. **ii) Bir yere yerleşmek** (النزول) anlamında olup "وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا"²⁵ ve "وَلْتَسْكُنَنَّ الْأَرْضَ"²⁶ ayetlerinde bu şekilde kullanılmıştır. **iii) Gönlü ısınmak/alışmak, ünsiyet kazanmak** (إستأناس) anlamında olup "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا"²⁷ ayetinde bu şekilde kullanılmıştır. **iv) İtminan** (الطمأنينة) anlamında olup "فَأَنْزَلَ الْأَسْكِنَةَ"²⁸ ve "إِنَّ صَلَوَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ"²⁹ ayetlerinde bu şekilde kullanılmıştır.³⁰ Dâmegânî ö. (478/1085) ise vücûh ve nezâirle ilgili eserinde "s-k-n" kökünün türevlerini beş gruba ayırarak, Mukatil b. Süleyman'ın zikrettiklerine bir vecih daha eklemektedir. O, Bakara suresinde³¹ sandıkla ilişkilendirilen "s-k-n" kökünün "sekîne" formunu somutlaştıran tevilleri esas alarak onu "iki kanadı olan ve kedi başına benzeyen" bir varlığa benzetmekte-

²¹ Goldziher, "Müslümanlarda Sekîne Kavramı", 143-153.

²² Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 433-435.

²³ el-En'âm 6/96.

²⁴ el-Mü'min 40/61.

²⁵ İbrahim 14/14.

²⁶ İbrahim 14/45.

²⁷ el-A'raf 7/189.

²⁸ et-Tevbe 9/103.

²⁹ el-Feth 48/18.

³⁰ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *el-Vücuh ve'n-nazair*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Riyad: MektebetüR-Rüşd, 2011), 183-184.

³¹ el-Bakara 2/248.

dir.³² Zira Dâmegânî'ye göre Kur'an'daki sekîne kavramının iki vechi vardır: **i)** İtminan. **ii)** İki kanadı olan ve kediye benzeyen (somut) bir varlık.³³

Yukarıda vücut ve nezâir türü eserlerde "s-k-n" kökü ve türevleriyle ilgili yapılan tasnifler bütüncül olarak incelendiğinde, İsrailoğullarıyla ilgili olarak sandıkla ilişkilendirilen somut varlık dışındakilerin -ki o da soyut bir manaya/sonuca matuftur- tamamını lafzın ihtiva ettiği sükûnetle ilişkilendirmek mümkündür. Zira bir mekâna yerleşip onunla rahata/sekînete ermek veya kalbin kendisiyle huzur bulacağı bir varlıkla olan insani ilişki yahut savaş gibi şiddetli bir sıkıntı esnasında bireylerin telaş ve tedirginliklerini izale eden kalbi itminan gibi bütün örnekler sükûnetin farklı boyutlarını ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da "s-k-n" kökünün ilişkilendirildiği mefhumlar incelendiğinde çeşitli olguların sekîneye aracı kılındığı ancak hepsinin -lafzın kök manasındaki- sükûnete ve kalbi huzura dönük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla -kök anlamı da dikkate alarak- "sekîne" kavramına yönelik mütalaalar aynı zamanda "s-k-n" kökünün türevlerine ve ilişkilendirildiği olgulara dönük sağlıklı bir tasavvurun geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kur'an'da "s-k-n" kökünün "sekîne/سكينة" formu Hz. Peygamber, müminler ve İsrailoğullarıyla ilgili olarak 6 ayette zikredilmektedir.³⁴ Buradan hareketle "s-k-n" köküyle ve özellikle "sekîne/سكينة" kavramıyla ilişkilendirilen olguları birkaç kısımda incelemek mümkündür:

2.1.1. Somut Bir Olgu Olarak Sekînet

Kur'an'daki "s-k-n" kökünün bütün türevlerinden kök anlamıyla ilişkili olarak "insanın iç dünyasına dönük ruhsal bir olgu" çıkarımını yapmak mümkün olmakla beraber Bakara suresinde İsrailoğullarıyla ilişkili bir pasajda zikredilen "Peygamberleri onlara şöyle dedi: Onun hükümdarlığının alameti, size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir sekîne ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır..." ayetinde³⁵ kullanılan "sekîne" formu mezkûr kavramın somut bir varlık olarak değerlendirilmesine kapı aralamaktadır. Şöyle ki söz konusu ayetteki "إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ" / Onun hükümdarlığının alameti, size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir sekîne vardır..." kısmındaki "فيه" lafzının zamirini "التَّابُوتُ/sandık" veya "اتيان/gelmek" mastarı olmak üzere iki mercie göndermek mümkündür.³⁶ Zamirle ifade edilen merciin "التَّابُوتُ/sandık" lafzı oldu-

³² Hüseyin b Muhammed Dâmegânî, *Kâmûsü'l-Kur'ân ev Islahü'l-vücut ve'n-nezair fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1983), 241-242.

³³ Hüseyin b Muhammed Dâmegânî, *el-Vücut ve'n-nazâir li-elfâzi kitâbillahi'l-aziz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 279.

³⁴ el-Bakara 2/248; et-Tevbe 9/26, 40; el-Feth 48/4, 18, 26.

³⁵ el-Bakara 2/248.

³⁶ Ebû Saîd Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Mara'salî (Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 1/150; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 1/241.

ğu kabul edildiğinde “sekîne” olarak ifade edilen mefhumun sandıkta yer alan somut bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu somut varlıkla ilgili tefsir kaynaklarında “insanın yüzüne benzer bir yüzü bulunan bir çeşit rüzgâr, kedi başına benzer bir başı olan iki kanatlı bir varlık, ölmüş kedi başına benzeyen bir yaratık, içerisinde peygamberlerin kalplerinin yıkandığı cennetten bir altın tas, konuşan bir ruh” gibi “garip muhtevalı” nakiller yapılmaktadır.³⁷ Ayrıca “فی” harf-i cerri sandığın sekîne için zarf olduğuna delil olabileceği gibi bizzat sandığın kendisinin sekîne sebebi olduğuna da delil olabilir niteliktedir.³⁸ Fakat kimi müfessirler ya mezkûr nakilleri vererek sekîne lafzındaki sözlük anlamından hareketle bir telif yoluna gitmekte³⁹ veya “فيه”deki zamirin merciyle ilgili ihtimali dile getirerek sekînenin işlevini ön plana çıkarmakta ve dolayısıyla ister sandıktaki bir varlık olarak ister sandığın geliş olsun her halükarda sekînenin İsrailoğullarını sükûna/sekînete kavuşturup kalplerini tatmin ettiğine dikkat çekmektedirler.⁴⁰ Kimi müfessirler de sekînenin lügavî anlamının esas alınması gerektiğini, onu somutlaştırmaya yönelik rivayetlerin İsrâiliyat kaynaklı uydurmalar olduğunu dile getirmektedir.⁴¹

2.1.2. Soyut Bir Olgu Olarak Sekînet

Sekîne lafzı Kur’an’da bazen genel anlamda bazen de hususi bir olguyla ilişkili olarak kullanılmıştır. Bakara 2/248’de İsrâiloğullarıyla ilgili kullanım dışındaki yerlerde Hz. Peygamber ve müminlerin Hudeybiye ile Huney’de karşılaştıkları bazı sıkıntılar ile hicret esnasında Resûl-i Ekrem ve Hz. Ebu Bekr’in sığındıkları mağara bağlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerde Hz. Peygamber ve müminlere Allah’ın sekîne(sini) indirdiği, onları (meleklerden) ordularla ve zaferle desteklediği belirtilmekte; ilgili ayetlerde inkâr edenlerin kalplerine kök salan cahiliye taassubuna mukabil Allah’ın peygamber ve müminlerin kalplerine sekînesini indirerek onların

³⁷ Ebû'l-Haccâc Mücahid b. Cebr Mücahid, *Tefsiru Mücahid*, thk. Muhammed Abdüsselam Ebü'n-Nîl (Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadîse, 1989), 241; Ebü'l-Hasen Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâs, 2002), 1/206; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kâhire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 5/326-330; Ebü Muhammed Abdullah b. Gâlib İbn Atiyye el-Endelûsi İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/333; Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsir*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2001), 1/224; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi medâni't-tenzil/Tefsirü'l-Hazin* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/181.

³⁸ Ebü Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 6/508.

³⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/329-330.

⁴⁰ Beyzâvî, *Envarü't-tenzil*, 1/150; Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Etfafeyyîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1964), 3/248; Hâzin, *Tefsirü'l-Hazin*, 1/181; Ebussuûd, *İrsâdü'l-akli's-selîm*, 1/241; Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevî Siddik Hasan Siddik Han, *Fethü'l-beyân fi makasidi'l-Kur'an*. (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 2/73; Muhammed Tantavi, *et-Tefsirü'l-vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim* (Kahire: Dâru Nahdati Mısır li't-Tibâa, 1997), 1/568.

⁴¹ Ebü Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1993), 1/306; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-hakim (Tefsirü'l-menâr)* (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990), 2/385.

takvâya yönelmelerini sağladığı; Kur'an, Hz. Peygamber ve müminlerin son derece şiddetli sıkıntılara maruz kaldıkları Hicret, Hudeybiye ve Huneyn'de Allah'ın bir lütfu olarak indirilen sekînetle onların korku, telaş, kaygı, üzüntü gibi sıkıntılardan halas oldukları zikredilmektedir.⁴²

Kur'an'daki "s-k-n" türevlerinin ekseriyeti sükûn kök anlamına matuf olarak içsel bir itminanı, kalbi bir dinginlik ve sakinliği, ruhsal bir güveni ifade etmektedir. Ayrıca sekîneyi "soyut/içsel bir ruh hali" olarak ele alanlar aynı zamanda kavramı "somut bir varlık" olarak ele alan rivayetlerin de soyut bir işlevselliğe sahip olduğunu ifade etmektedirler. Örneğin Taberî ö. (310/923) sekîneyle ilgili görüşleri naklettikten sonra Atâ b. Ebî Rebâh'a ö. (114/732) isnad edilen "İsrailoğullarının bildikleri ve kendisini görünce sükûnete kavuştukları bir kısım alametler" görüşünü en isabetli yaklaşım olarak tercih etmekte ve bu görüşün lafızdaki "kalbi itminan ve sükûnet" manasıyla diğer bütün rivayetleri kapsadığını, zira somut olarak nakledilen her olgunun İsrailoğullarını kalben/ruhen sükûnete erıştiren bir alamet sayılmış olacağını dile getirmektedir.⁴³ Aynı şekilde *Tefsîrû'l-Hâzin* sahibi ö. (741/1341) ise Bakara'daki ayet⁴⁴ bağlamında Katâde ö. (117/735) ve Kelbî'ye ö.(146/763) isnad edilen "sandık nerede olursa olsun; sekîne, 'fa'île/فعيلة' vezninde olup 'itminan' ifade etmektedir" görüşünü en sahih görüş olarak ele almakta ve bu görüşten hareketle sekîne hakkında somut ya da soyut olduğuna dair sahih ve sarıh bir delilin olmaması sebebiyle ihtimal prensibi gereğince her hangi bir tevili zayıf addetmenin mümkün olmayacağını zira "kalplere sükûnet ve itminan veren" her olgunun sekîne olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁵ Bu meyanda İmam Mâtûrîdî ö. (333/944) İsrailoğullarıyla ilişkili olarak zikredilen sekîne hakkındaki tevilleri naklettikten sonra kendi yaklaşımını şu cümlelerle ortaya koymaktadır: "(Hakikat şu ki) biz sekînenin ne olduğunu bilmiyoruz -ki onun keyfiyetini bilmeye de ihtiyaç yoktur- ancak sekîneyle onların kalplerinin sükûn ve itminana erıştiğini biliyoruz."⁴⁶

Gerek Bakara'da⁴⁷ İsrailoğullarıyla ilişkilendirilen ayet gerekse Huneyn ve Hudeybiye bağlamında Hz. Peygamber ve müminlere sekîne indirildiğinden bahsedilen ayetler beraber değerlendirildiğinde; Müslümanlar hakkında Kur'an'ın "*bütün genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti*"⁴⁸ sözünü ifade edilen ruh hallerinin Allah'tan bir lütufla sükûn ve itminana kavuştuğu dikkate alındığında -somut ihtimallere rağmen- sekînenin soyut/içsel bir ruh hali olduğunu söylemek mümkündür. Zira sekînenin somut bir varlık olduğunu iddia edenlerin de ulaştığı sonuç kalbi bir itminandır. İhtilaf bu kalbi itminan halinin sandığın İsrailoğullarına gelişle mi yoksa sandıktaki somut bir gerçeklikle mi yaşandığı konusundadır. Ayrıca

⁴² et-Tevbe 9/26, 40; el-Feth 48/4, 18, 26.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/329-330.

⁴⁴ el-Bakara 2/248.

⁴⁵ Hâzin, *Tefsîrû'l-Hazin*, 1/181.

⁴⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, thk. Mecdi Baslum (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/225.

⁴⁷ el-Bakara 2/248.

⁴⁸ et-Tevbe 9/25.

sekînenin sahip olduğu müteşâbih durum ve somut olduğuna dair sahih bir delilin yokluğu da burada belirleyici olmaktadır.

2.1.3. Sekînetle İlişkilendirilen Olgular

Kur'an'da sekînetin Allah tarafından lütfedildiği özellikle belirtilmekle beraber; aynı zamanda bazı olgular sekînete aracı/sebeup kılınmaktadır. Bir başka ifadeyle çeşitli somut varlıkların -"s-k-n" kökünün sözlük anlamıyla ilişkili olarak- insan için bir sekînet olduğu ifade edilmektedir. Her ne kadar söz konusu lafızlardan lügavî bir çıkarımla sekînete işaret eden teviller elde edilmiş olsa da başka lafızların kullanılması imkânına rağmen özellikle "s-k-n" türevlerinin tercih edilmesinin ayrı bir hususiyet arz ettiğini ifade etmek gerekir. Kur'an, Allah'ın bir lütfu olarak eş, gece ve oturlan meskenlerle Hz. Peygamberin duasının müminler için bir sekînet (sebebi) olduğunu haber vermektedir. Ayrıca "s-k-n" kökünün türevleri cennetle ilgili bağlamlarda da kullanılmaktadır.⁴⁹ Aşağıda verilecek örnekler konunun daha sağlıklı mütalaa edilmesine katkı sağlayacaktır.

2.1.3.1. Eşlerin Birbirleri İçin Huzur ve Sükûn Sebebi Olmaları

Eşlerin birbirleri için huzur ve sükûn kaynağı olduklarına dair Kur'an'da iki âyet yer almaktadır: **i)** "Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur/sükûn bulsun diye eşini de ondan var edendir..."⁵⁰ **ii)** "Kendileri ile huzur/sükûn bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir..."⁵¹

Yukarıda zikredilen iki ayette erkek ve kadının aynı özden yaratıldığı, erkek ve kadının birbirlerine karşı hissettikleri duygusal ilgi, bunun ardından gelen cinsel birleşme ve nihayet bu birleşmeden çocuğun doğması olgularının insan için birer sekînet ve huzur sebebi olduğu; hepsinin Allah'ın bir lütfu olarak algılanması gerektiği ifade edilmektedir.⁵² "Aynı özden yaratılmış olma" vurgusu, kelam-ı ilahinin işaret ettiği sükûnetin sağlanması için önemli bir öncüdür. Zira aynı özden olan iki şey arasında ülfet, sükûnet ve huzur bulunur; farklı iki öz arasında ise uyumsuzluk ve iticilik peyda olur.⁵³ Kadın ve erkek cinsinin aynı özden yaratılmış olması aynı zamanda birbirleri için mütemmim olduklarını beyan etmektedir.⁵⁴ İlahi hitabın bu konuda sükûn kavramını tercih etmesi eşler arasındaki cinsel ve duygusal ilişkiye işaret etmektedir. İnsanın tek başınlığının, kadın ve erkek olarak bir bütünün iki parçası halinde yaratılmış olmanın verdiği bir araya gelme eğilimiyle, cinsel güdünün neden olduğu doyum arayışı ve gerilimin eşler arasında giderilmesi "bir tür durulma, sakinleşme, doyuma ulaşma, rahatlama, gerilimden kurtulma" olarak sükûn kavramıyla ifade edilmiştir.⁵⁵ Ayetlerdeki sekînet ve huzur

⁴⁹ et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12.

⁵⁰ el-A 'râf 7/189.

⁵¹ Rûm 30/21.

⁵² Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/644-645.

⁵³ Ebü'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil* (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987), 3/472-473.

⁵⁴ Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, ts.), 4/2350-2351.

⁵⁵ Abdurrahman Kasapoglu, "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: 'Sükûn' -Eşler

bulma ifadeleri hem eşlerin yaratılış amacına açıklık getirmekte hem de insanın eşini kendisiyle huzur ve mutluluk bulacağı varlık olarak görmesini telkin etmektedir. Dolayısıyla aile hayatında mutluluğun ön şartı olarak eşlerin böyle bir bakış açısına sahip olmaları gerektiğini ifade etmek gerekir.⁵⁶ A'râf suresindeki "لَسْكُنَ /onunla sekînet bulma"⁵⁷ ifadesi, ayetin kendi bütünlüğü içerisinde ağırlıklı olarak biyolojik açıdan birlikteliği ve bu birlikteliğin sağladığı ruhsal durumu; er-Rûm suresindeki "لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا /onunla sekînet ve huzura kavuşma"⁵⁸ ifadesi ise "mevedet" ve "rahmet" kavramlarının kazandırdığı açılımla, eşler arasındaki sevgi ve şefkati ön plana çıkarmaktadır.⁵⁹

İnsan yaratılış özellikleri bakımından farklı birçok hususiyet ve yetiye sahip olduğu kadar temel birçok farklı ihtiyaca da sahiptir. Bu ihtiyaçların bir kısmı (açlık, susuzluk, uyku, cinsellik gibi) fizyolojik ve biyolojik; bir kısmı da ruhsal yapısıyla ilgilidir. Ayrıca birey olarak insanların birbirlerine ihtiyaçları vardır. Kadın ve erkek örneğinde tezahür eden birinin diğerine meyiletmesi, birbirleriyle huzur bulma arayışları bu ihtiyaçların en temel göstergelerinden biridir. "Eş" kavramı bu karşılıklı ilişkiyi ihtiyaç, uyum ve huzur ekseninde ifade eden bir kavramdır. Buna şöyle bir teşbihle açıklık getirmek mümkündür: İnsanın giydiği ayakkabılar her biri diğerinin eşidir. Yani insan, eşi olmayan ile yürüyemez bilakis yolda kalır. Binâenaleyh tıpkı yol yürümeyi mümkün kılan ayakkabıların biri diğerini nasıl gerekli kılıyorsa; insan da kendisini tamamlayacak, onu eksik olmaktan kurtaracak ve kendisiyle biyolojik, fizyolojik ve ruhsal olarak huzur bulacağı bir varlığa duyduğu gereksinim ve bunun karşılanması sekînet kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Allah'ın, kadını erkek arasında tesis ettiği bu fitrî bağ; insan ruhu ve sinirsel yapısı için bir sakinlik, beden ve kalp için bir rahatlama, hayatın genel gidişatı için bir denge, gönüller için bir takarrüb ve sevecenlik, her iki cins için bir itminan ve içsel huzur demektir.⁶⁰ Zira hiçbir şeyde aynı özden yaratılmış olan iki eş arasındaki gibi bir sükûn hâsıl olmaz.⁶¹

Günümüzde yaşanan şiddet sarmalının eşler arasında tesis edilecek sekînet üzere bir yaklaşımla çözülebileceğini ifade etmek mümkündür. Zira eşlerden birinin, diğerini huzur kaynağı gördüğü bir ailede huzursuzluğun kalması mümkün değildir. Aralarında herhangi bir kan bağı olmasa bile "eş olma" hissini ve olgusunun, çoğu zaman birbirlerini tanımayan iki ayrı cinsi çok güçlü psikolojik ve biyolojik bağlarla birbirine bağlaması, bunun üzerine insanî erdemlere yaraşır bir üreme ve yaşama biçiminin bir başka ifadeyle temelinde iffet anlayışı bulunan, karşılıklı güven, sevgi ve esirgeme duygularıyla geliştirilen ve toplumun temeli olan aile ku-

→

Arasında Cinsel Ve Duygusal Eğilim-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 74.

⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/303.

⁵⁷ el-A'râf 7/189.

⁵⁸ er-Rûm 30/21.

⁵⁹ Kasapoglu, "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram", 75.

⁶⁰ Kasapoglu, "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram", 83.

⁶¹ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beirut: Dâru l-hyâi't-Turâs, 1999), 1/228.

rumunun bina edilebilmesi, yüce Allah'ın insanlığa en büyük lütuflarındandır.⁶² Bireysel ve toplumsal sekînet bu esaslarla beraber değerlendirildiğinde sadra şifa bir mutluluk vesilesi olacaktır.

2.1.3.2. Gecenin İnsanlar İçin Bir Sekînet Olması

Gece teması, Kur'an'da farklı lafızlarla ve çeşitli vakıalarla ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Söz konusu temanın ele alındığı bağlamlardan biri de sekînettir. Kur'an'da altı yerde⁶³ "gece" teması sekînetle ilişkilendirilerek ele alınmakta ve bu nimet Allah'ın rahmetinin işaretlerinden biri olarak tavsif edilmektedir. Bunlardan iki tanesi şöyledir: **i** "O, içinde sükûn ve istirahat edesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandı. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır."⁶⁴ **ii** "Onun rahmeti (cümlesinden) dir ki O, sizin fâideniz için, içinde sükûn ve istirahat etmeniz için geceyi ve fazlu kereminden (rızkınızı) aramanız için gündüzü yaratmıştır. Tâki şükredesiniz."⁶⁵

Yukarıdaki ayetler insan hayatında farklı birçok fonksiyonla yer edinen gece ve gündüz nimetlerinin önemini, ikisini evirip çeviren esas kudretin Allah olduğunu beyan etmektedir. Gece nimeti, hayat serüveninin kendisinde deveran ettiği iki parçadan biridir. Gündüz büyük bir koşuşturmaca ve telaş içerisinde olan insana gece, sekînet ve dinlenme sığınağı olmaktadır. Zira genellikle gecenin karanlığı dinlenmek; gündüzün aydınlığı da çalışmak için daha elverişlidir.⁶⁶ Gündüz yaşanan ve insanı oldukça yoran koşuşturmaların, gürültü ve karmaşaların azalması, canlıların hareketlerinde yaşanan azalma bir taraftan insan için fizyolojik ve ruhsal bazı ihtiyaçlarını karşılama, yaşanan günün muhasebesini yapma imkânı tanırken diğer taraftan yarın için gerekli hazırlığı yapmaya katkı sağlamaktadır.⁶⁷

Gün içerisinde maruz kaldığı birçok koşuşturma, telaş ve kaygıdan sonra insanın dinlenip istirahat edeceği bir olgu olarak tavsif edilen gecenin sekînetle ilişkilendirilmesi; onun "ikamet ve istirahat edilecek bir olgu" olarak insanın sadece fizyolojik ihtiyaçları için değil aynı zamanda onu ruhsal yönden de sükûna eriştirecek bir özellikte olduğuna işaret etmektedir. Kur'an'da özellikle farz ve nafile ibadetler ile Kur'an tilavet etme, tesbihatta bulunma, secde ve zikir yapma gibi ibadetler açısından geceye yapılan atıflar, onda hâsıl olacak sekînetin tek boyutlu olmadığını hem maddi hem manevi bir birliktelikle mümkün olacağını ortaya koymaktadır.

2.1.3.3. Meskenin Sekînetle İlişkilendirilmesi

Kur'an'da "s-k-n" kökünün ilişkilendirildiği kavramlardan biri de "bir mekânda kalma, konaklama, ikamet etme" durumlarını ifade eden mesken (ç.

⁶² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/303.

⁶³ el-En'âm 6/96; Yunus 10/67; el-Kasas 28/72, 73; el-Mü'min 40/61; en-Neml 27/86.

⁶⁴ Yûnus 10/67.

⁶⁵ el-Kasas 28/73.

⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/121.

⁶⁷ Fatih Tok, "Kur'an'da Geceye Dair Kavramlar ve Eylemler", *Cumhuriyet İlh. Dergisi* 24/1 (2020), 152.

mesâkin) lafzıdır. Kur'an'da 17 farklı ayette "bir yerde sükûn/ikamet etme" olgusu hem dünya hem de cennet ile ilişkilendirilerek "s-k-n" kökünün farklı formlarıyla ifade edilmektedir.⁶⁸ Sözelimi bu kullanımlardan birini "Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı..."⁶⁹ ayetinde görebilmek mümkündür.

Mezkûr ayette "mesken" sükûna erme ve istirahat etme yeri olarak tanıtılmaktadır. Bu sebepten evlerimiz sadece yeme-içme-barınma gibi biyolojik ihtiyaçlarımızı karşıladığımız yer değil aynı zamanda insanın telaş ve koşuşturmadan, kaygı ve tedirginliklerden halas olup sekînete erdiği ve böylece içsel bir huzuru yakalama imkânı bulduğu mekânlardır.⁷⁰ Sefer halinin bir telaş-tedirginlik ve meşakkat hali olduğu dikkate alındığında bu halin sükûna ermesi ancak kişinin sükûn yeri olan meskenine dönmesiyle mümkün olacaktır. Dolayısıyla mesken, insanın telaş ve koşuşturmadan sıyrılıp sükûna erdiği veya en azından sükûna ereceğini ümit ettiği yerdir. Bu sebeple insanın "evi gibisi yok" iç geçirmeleriyle bülbülün altın kafesteki "ah vatanım" terennümlerinin aslında sükûn verecek bir mesken tasavvuruna râci olduğu aşikârdır. Zira sükûn vermeyen bir mesken altından bile olsa insanı tatmin etmeyecektir.

Bir beldede ikamet edenler oranının "sâkinleri" olarak ifade edilir yani belde-nin meskenleri, oranın sakinlerinin kendileri, sevdikleri ve sosyal çevreleriyle hem ikamet imkânı hem de sükûn ve huzur buldukları, kendilerini emniyette hissettikleri, sevinç ve acılarını yaşadıkları sığınaklardır. Her bir mesken, huzurun ve sükûnun adeta mekân kılıfına girmiş halidir.⁷¹

Kur'ân, "s-k-n" kökünün türevlerini sadece dünyadaki olgularla değil aynı zamanda cennetin söz konusu olduğu bağlamlarda da kullanmaktadır.⁷² Örneğin *et-Tevbe suresindeki "Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel meskenler va'detti..."*⁷³ ayetinde Adn cennetinde vadedilen ikamet yerleri için "مَسَاكِنَ طَيِّبَةً/güzel meskenler"⁷⁴ ifadesi kullanılmaktadır. Özellikle bu ikamet yerlerinin "s-k-n" türevleriyle ifade edilmesi oradaki evlerin insanı gerçek bir sükûn ve rahatlığa kavuşturacak vasıfta olduğuna işaret etmektedir. Nitekim ilgili ayetlerdeki "güzel meskenler" ifadesinin "nefsin hoşnut olacağı tertemiz mekânlar, güzel bir yaşayışın sürüleceği, gönüllerin ve gözlerin memnun kalıp sevineceği meskenler" şeklinde tefsir edilmesi "s-k-n" kökündeki sükûn ve itminanın dikkate alındığını göstermektedir.⁷⁵

⁶⁸ et-Tevbe 9/24, 72; İbrahim 14/45; el-Enbiya 21/13; en-Neml 27/18; Sebe' 34/15; es-Saf 61/12.

⁶⁹ en-Nahl 16/80.

⁷⁰ Ayşe Nur Özkan, "Evlerimizin Hakkı", *Diyanet Aylık Dergi* 357 (Eylül 2020), 70.

⁷¹ Özkan, "Evlerimizin Hakkı", 70.

⁷² et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12.

⁷³ et-Tevbe 9/72.

⁷⁴ et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12

⁷⁵ Ebü'l-Leylî Ahmet b. İbrahim es-Semerkindî, *Bahru'l-ulûm*, ts., 2/73; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsiru'l-Maverdi)* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 2/381; Beyzâvî, *Envarü't-tenzil*, 3/89; Ebu'l-Berekât Abdulah b. Ahmed. b. Mahmud Nesefî, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/694; Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 4/83; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân* (Beyrut: Daru'l-Fikir, ts.), 3/464; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Ruhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'î'l-*

İnsanın ilk atasının cennete yerleşmesi de “اسْكُنْ/yerleş, sükûn et!” fiiliyle ifade edilmiştir.⁷⁶ Tefsir kaynaklarında cennete yerleşme olgusunun “s-k-n” türevi bir fiille dile getirilmesi “cenneti mesken edin” şeklinde açıklanmakta ve ilgili ayet sekînetle ilişkilendirilerek oranın “sükûn bulma mahalli” olduğu ifade edilmektedir.⁷⁷ Zira mesken edinilen mekân, insanın kendisinde sükûn bulup rahata erişeceği yerdir.⁷⁸

2.1.3.4. Hz. Peygamber’in Duasının Sekînet Olması

Dua, kulun, Allah’ın yüceliği karşısında aczini itiraf edip sevgi ve tâzim duyguları içinde O’nun lütuf ve yardımını dilemesi;⁷⁹ insanın dilsel işaretleri kullanarak, kendisiyle Allah arasında kurduğu bir bağ neticesinde insan kalbinin Allah ile konuşmasıdır.⁸⁰ Dua kavramı çeşitli isim ve fiil kalıplarında olmak üzere Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılmıştır.⁸¹ Kur’an ayetlerinde hem müminlerin Resûl-i Ekrem’in duasını istemeleri tavsiye edilmiş⁸² hem de peygamberden müminlerin huzur ve sükûnete kavuşmaları yönünde dua ve niyazda bulunması⁸³ ve günahlarının bağışlanması için Allah’tan mağfiret dilemesi istenmiştir.⁸⁴ Ayrıca Hz. Peygamber müminlerin birbirlerinin gıyabında yaptıkları hayır duaların müstecap olduğunu ve dua edenin yanında bulunan görevli bir meleğin her dua mukabilinde “duan kabul olsun, kardeşin için istediklerin sana da verilsin” diye mukabele edeceğini haber vermiştir.⁸⁵

İmkânları olmasına rağmen Tebük Seferi’ne katılmayan ve daha sonra pişman olan kişiler, kendileri için bir arınma vesilesi olması niyetiyle mallarını Resûl-i Ekrem’e getirip takdim etmişler, bunları sadaka olarak dağıtmasını ve bağışlanmaları için dua etmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber ise kendisine böyle bir şey emredilmediğini ve onların mallarından alamayacağını söylemiş ve bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur:⁸⁶ “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir...”⁸⁷

Yukarıdaki ayette Hz. Peygamber’e hitaben söylenen “senin duan onlara sü-

→

mesânî, thk. Ali Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994), 5/326.

⁷⁶ el-Bakara 2/35; el-A’râf 7/19.

⁷⁷ Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, 1/559; Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebu Hayyân, *el-Bahru’l-muhîr*, thk. Sıtkı Muhammed Cemil (Beyrut: Darü’l-Fikr, 2000), 1/250; Bursevi, *Ruhu’l-beyân*, 1/106; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1/79; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, 1/298.

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, 1/298; Muhammed Mütevellî eş-Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî: el-Havâtır* (Metâbiu Ahbârî’l-Yevm, 1997), 1/260-261.

⁷⁹ Osman Cilacı, “Dua”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

⁸⁰ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, çev. S. Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 224-226.

⁸¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 315-316.

⁸² et-Tevbe 9/99.

⁸³ et-Tevbe 9/103.

⁸⁴ Âl-i İmrân 3/159; en-Nûr 24/62; Muhammed 47/19; el-Mümtehine 60/12.

⁸⁵ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî’l-Arabî, ts.), “Zikir”, 23.

⁸⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 14/454-456.

⁸⁷ et-Tevbe 9/103.

kûnet ve huzur verir" ifadesi, "senin onlar için duada bulunman, günahlarının bağışlanmasını istemen, onlara huzur ve sekînet verir, onlar için rahmettir, itminandır, saygınlık vesilesidir, tövbelerinin kabul edildiği inancını sağlar ve gönüllerini huzura kavuşturur, onları şereflendirir" şeklinde açıklanmıştır.⁸⁸

Resul-i Ekrem, müminlere dua etmekle hem Kur'an'ın bu konudaki emrini yerine getirmiş hem de müminlere birbirlerine dua etmelerinin faziletli bir faaliyet olduğunu bilfiil göstermiştir. Ayrıca "senin duan onlara sükûnet ve huzur verir" ifadelerinden peygamber(ler)den tevarüs eden dua metinleriyle dua etmenin hem icabet edilme hem de müminlerin ruhsal durumları için olumlu faydalar sağlayacağını çıkarılabilmek mümkündür.

2.2. Hadislerde Sekînet

"S-k-n" kökü ve türevleri Kur'an ayetlerinde kullanıldığı gibi hadis metinlerinde de kullanılmıştır. Ancak sekînenin hadislerdeki kullanımı Kur'an'daki kullanımdan bağımsız değildir.⁸⁹ Hadis metinlerinde kullanılan "s-k-n" kökünün bütün türevlerini incelemek bu araştırmanın sınırlarını aşacağı için sadece "sükûna erme, itminan bulma" anlamları bağlamında konu ele alınacaktır.

Hadis metinlerindeki sükûn kavramının kullanımına bakıldığında zaman bu olgunun kimi zaman melek, bulut, kandil gibi somut bir varlığı kimi zaman soyut ruhsal bir vakıayı tavsif edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bazı örnekler üzerinden konuyu incelemek daha sağlıklı bir tablo ortaya koyacaktır. Bu meyanda üç hadis metni üzerinden konuyu mütalaa etmek istiyoruz. Bir hadiste Allah'ın evlerinden bir evde toplanan bir topluluğun Allah'ın kitabını okuyup aralarında müzakere etmeleri durumunda üzerlerine sekînet ineceği⁹⁰ ifade edilirken başka bir hadiste bir adamın geceleyin Kehf suresini okuduğu sonra sis veya bulut gibi bir varlığın etrafını kapladığı ve bu sebeple yanında bağlı olan atının ürktüğü, adamın bunu Hz. Peygamber'e haber verdiğinde Resûlullah'ın, "O, sekînettir, Kur'an okunduğu için inmiştir" buyurduğu haber verilmiştir.⁹¹ Diğer bir hadiste de Üseyd b. Hudayr'ın gece Kur'an okuduğu ve atının ürkün şahladığı, atın yakınında bulunan oğluna zarar vermesinden korkarak yanına gittiğinde bulutsu bir gölgenin

⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/454-458; Ebû İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve irâbuh*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beirut: Âlemu'l-Kutub, 1988), 2/467; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Esat Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzar Mustafa el-Bâz, 1998), 6/1876; Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 5/458; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/307-308; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/139.

⁸⁹ Erkut, "Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları", 170.

⁹⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beirut: Dâru lhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), "Zikr", 38, 39; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut - Adil Mürşid vd. (Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Mukaddime, 225, "Edeb", 53; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Tefri evvâbi'l-vitr", 14; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşar Avvad Maruf (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Deavât", 7; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, *el-Müsned* (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 12/393, 17/89, 18/378, 389.

⁹¹ Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah Buhârî, *Sâhîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zühre b. Nâsır en-Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Menâkib", 25, "Fedâil", 11; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 240, 241.

içinde kandile benzeyen nesnelerin parlayarak göğe doğru yükseldiğini görmüş, durumu anlattığı Resûlullah'ın ona gördüğü varlıkların Kur'an tilâvetini dinlemeye gelen melekler olduğunu, okumaya devam etseydi sabaha kadar kendisini dinleyeceklerini ve insanların da onları görececeklerini ifade buyurduğu nakledilmiştir.⁹²

Yukarıdaki rivayetler beraber değerlendirildiğinde sekîne kavramının müteşâbih bir vasfa sahip olduğu görülmektedir.⁹³ Zira sekîne lafzı mezkûr bağlamlarda hem somut hem de soyut bir olguya hamledilebilecek bir konumda durmaktadır. Buradaki kapalılık sekînenin götürdüğü sonuçla değil ne olduğuyla ilgilidir. Yani sekînenin melek, bulut veya sis gibi bir varlık olması mümkün olabileceği gibi; insana itminan ve huzur veren, onun gönlünü rahatlatan bir ruh hali yahut ilahi iradenin takdiri doğrultusunda kimi zaman somut kimi zaman soyut bir varlık olması da mümkündür. Bu sebeple sekînenin ne olduğu konusunda müteaddid manalar zikredilmiştir. Kimi şerhlerde "rahmet, itminan ve meleklerin eşlik ettiği, Allah'ın bir mahlûku"⁹⁴ olarak kimilerinde "melek" olarak tavsif edilmiştir.⁹⁵ Ayrıca yukarıda zikredilen bazı İsrâiliyat kaynaklı örnekler de nakledilmektedir.

Hadislerde zikredilen sekînenin müteşâbih bir vasfa sahip olduğu göz önüne alınıp ve ne olduğuna delalet eden sarîh bir delil de olmadığı dikkate alındığında burada onun ne olduğundan çok nasıl bir etkiye sahip olduğu üzerinde yoğunlaşmak daha isabetli görünmektedir. Bu da ancak nasların delaletinden ve lafzın sözlük anlamından yola çıkılarak yapılabilir. Binâenaleyh sekînenin, Allah'ın lütfuyla mümin kullara gönül huzuru, itminan veren ve kalplerini sükûna eriştiren her şey olması daha muhtemel ve kuşatıcı bir anlam olacaktır. Bu bağlamda sekîne aynı zamanda Kur'anla meşgul olmak, evrâdu ezkarda bulunmak, dua ile iltica etmek, bir mümini sevindirmek gibi farklı amellere de teşmil edilebilir. Hadis kaynaklarında sekîne kavramının kullanıldığı başka rivayetler de bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın sınırlarını aşmamak adına yukarıdaki üç rivayetle iktifa edilmiştir.⁹⁶

3. Modern Çağ ve Sekînet

3.1. Modern Çağ: Niceliğin Egemenliği

Tarih boyunca süregelen geleneksel üretim imkânları hem sınırlı hem de toplumdaki din, örf ve geleneklerin kontrolü altındaydı. Nitel değerler, salt nicel üretimin üstünde olduğu için niceliksel kaygıyı makul insani sınırlar içinde tutuyordu. Ancak Sanayi Devrimiyle elde edilen mekanik güçle insana hayatta tek bir hedef belirlenmişti: "Tabiatı ele geçirmek."⁹⁷ Burada tabiatla kastedilen insan dı-

⁹² Buhârî, "Fefâil", 15; Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 242.

⁹³ Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Latif ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, çev. Ahmet Naim - Kamil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 8/155.

⁹⁴ Ebu Zekeriya Muhyiddin Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1972), 6/82; Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, 7/227.

⁹⁵ Zebîdî, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, 8/155.

⁹⁶ Farklı rivayetler ve değerlendirmeler için bk. Özel, *Kur'an'da Sekîne Kavramı*, 219-223; Erkut, "Kur'an'da Hamiyet ve Sekînet Kavramları", 170-172; Çift, "Tasavvufta Sekîne Kavramı", 4-5.

⁹⁷ Lewis Mumford, *Makina Efsanesi*, çev. Fırat Oruç (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 297-298.

şındaki doğal yapı değil; insanın kendisinin de dâhil olduğu etrafında olan her şeydir. Zira insan tabiattan bağımsız bir varlık değil, onun bir parçasıdır. İnsan bu süreçte sadece maddi bir ilerleme kaydetmemiş aynı zamanda kendi iç dünyasını dizayn edecek, hayatı anlamdıracak, ruhi yapısını besleyecek kaynaklara da sırt çevirmiştir. Zira elde edilen mekanik sistemle üretimin geliştirilmesi ve servet birikimi çağdaş dünyanın en yüce amaçları haline getirilmiştir. Servet durmadan artabilirse her şeyin yoluna girebileceği zannedilmiştir. Paranın insani nitel değerlerin yerini doldurabileceği veya değerlerinin kaybını karşılayabileceği düşünülmüştür.⁹⁸ İnsan bu gayeyle canhıraş bir şekilde sonucunu kestiremediği bir koşuşturmanın içine dâhil olmuştur. Bu koşuşturmayla birçok niceliğe sahip olmuş hata nicelikler onun davranışlarını belirler hale gelmiş ama ruhunu ve onu besleyecek metafizik değerleri geride bıraktığı için kendisine sükûnet ve huzur verecek olgulardan mahrum kalmanın boşluğuna düşmüştür.

Tarihi tecrübeyle malumdur ki insan tabiatı daima tatmin olabileceğinden daha fazla ihtiyaç var etmiştir.⁹⁹ Modern uygarlık da -insanın bu zaafını kullanarak-sürekli suni ihtiyaçların çoğalmasını amaçlamaktadır. Böylece insanlar asla düşünmedikleri veya akıllarına getirmedikleri ihtiyaçlar sebebiyle ızdırap çekmektedir. Zira zorunlu olmayan şeyler, modern çağın ayartma teknikleriyle zorunluymuş gibi algılanmaktadır.¹⁰⁰ Günümüzde bir evdeki eşyaların, ev sakinlerinin rahatından daha önemli bir hal alması bu üretim, tüketim ve suni ihtiyaç döngüsünün bir tezahürüdür. Bu döngüyle insanlar başka insanlar tarafından değil nesnelere tarafından kuşatılmıştır.¹⁰¹ Modern dünyanın kendi tarzında bilim yaptığını iddia ettiği zamanlarda dahi gerçekte sanayi ve makineleşmenin geliştirilmesine yoğunlaşmıştır. Böylece maddeye hâkim olup onu kendi kullanımına tabi kılmak istemiş fakat zamanla bu döngünün kölesi olmaktan kurtulamamıştır.¹⁰² Bugün dahi bilimsel araştırmalar için para yardımı isteyenlerin, yaptığı araştırmanın endüstriye ya da savaşa yardımı dokunacağını ileri sürmek zorunda kalmaları¹⁰³ bu döngünün hal-i pür melalini izhar eder mahiyettedir.

İnsanın sahip olduğu biyolojik, fizyolojik ve ruhsal yapısının küçük bir kâinata (âlem-i asgar) ve kâinatın da koca bir insana (âlem-i ekber) benzetilmesi kadim bir teşbihtir. Bu teşbihten hareketle insanın fiziki ve ruhi yapısındaki aksaklıkların onu etkilemesi gibi kâinattaki aksaklıklar da bütün yaşam serüvenini doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileyeceği ifade edilir ve bu doğru bir tespittir. İnsanın gelişmişliğini onun vücudundaki dengeli büyüme üzerinden mütalaa etmek mümkündür. Sağlıklı bir bünyede, vücudun, hücrelerini yenilemesi veya zarar görmüş olanları onarması kontrollü bir şekilde bölünerek gerçekleşir.¹⁰⁴ Vücudun

⁹⁸ Ernst Friedrich Schumacher, *Küçük Güzeldir*, çev. O. Deniztekin (İstanbul: E Yayınları, 1979), 351.

⁹⁹ René Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 55.

¹⁰⁰ Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, 165.

¹⁰¹ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı - Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008), 15.

¹⁰² Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, 157.

¹⁰³ Albert Bayet, *Bilim Ahlakı*, çev. Vedat Günyol (İstanbul: Yorum Yayınları, ts.), 57.

¹⁰⁴ Selçuk Artut, *Teknoloji-İnsan Birlikteliği* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 83.

hücreleri kontrolsüz bir şekilde bölünüp çoğaldığında ve bu çoğalanlar biriktiğinde kanser denilen vakıa meydana gelir. Bu vakıa tek bir organı etkileyebildiği gibi uzaktaki organları da etkileyebilir.¹⁰⁵ Bu örnek, insanın devasa makinalarla tanıştığı çağdan, bugün, hayatın her alanında rol almak isteyen yapay zekâ teknolojileri ve süperonik cihazlarla beraber değerlendirildiğinde; insanın modern dönemde yaşadığı kontrolsüz ve çok hızlı gelişme olgusunu, insan vücudundaki kontrolsüz büyüyen hücrelerin oluşturduğu kanser tümörlerine benzetmek mümkündür. Hangi alanda olursa olsun kontrolsüz ilerlemeler, varlığın maddi ve metafizik yapısını dikkate almayan ve denge odaklı olmayan gelişmeler bir tür ifrat tefrit vasfına sahiptir. Bugün ne olduğunu düşünecek bir değerlendirmeye dahi fırsat vermeyen gelişmelerin insan ruhunda yarattığı şaşkınlık, onu içinden çıkılmaz bir hercümercin içine atmıştır.

Sanayi devrimi denilen dönemden sonra Batı merkezli ilerleme ve gelişmeyle dünyadaki bir grup azınlığın eline kendi türünü yok edecek derecede büyük imkânlar ve güçler geçmiştir. Maddenin kaba kuvvetlerini alabildiğince serbest bırakmak aynı kaba kuvvetle ezilme trajedisini yaşamaya kapı aralamaktır.¹⁰⁶ Bugün insanın neler kazanıp neler kaybettiği konusunda nesnel istatistiksel tahminler yapılamamaktadır. Çünkü aşkınlıkla yollarını ayırmış mekanik küresel sistem insanı sadece fiziksel değişimler, mekanik verimlilikler ve satılabilir ürünler ile ilgilenmeye ikna etmiştir.¹⁰⁷ Böylece insan daha çok niceliğe hükmederken aynı zamanda daha çok nitel değeri de kaybetmeye başlamıştır. Nitel değerlerle tatmin olacak ruhsal bir boşluğun yüce bir davranışla doldurulmadığında daha aşağı bir şeyle dolması kaçınılmazdır.¹⁰⁸ İnsan, bir yandan kontrolsüz enformasyona maruz kalarak bir boşluğa düşmekte diğer taraftan metafizik bir seviyeye yükseltelen bilimsel ve teknolojik bilgi, o boşluğu doldurmak için uğraşmaktadır. Zira insanlar bilimsel bilgiyi veya teknolojik teçhizatlanmayı sorgulayacak bir bilince sahip olurlarsa üretim ve tüketim olgusuna odaklanmış sistemin inkırazı tehlikesi söz konusu olacaktır.¹⁰⁹

Kendi geleceği için söz sahibi olarak, insanın kendisi için sonradan oluşturduğu metadünya karmaşa ile düzenin sırt sırta olduğu bir mücadeleye ev sahipliği yapmaktadır.¹¹⁰ Bu yeni düzende insanın ruhunu besleyecek değerler üretim ve tüketim faktörlerinin arasına sıkıştırılmış haldedir. Bir yandan maksimum seviyede bir üretim hedeflenirken diğer tarafta bu üretimin sekteye uğramaması için medya ve reklam gibi çeşitli ayartma araçlarıyla kontrolsüz bir tüketim teşvik edilmektedir. Bu meyanda insanın tüketim temayülleri sürekli kamçılanarak, belki de birkaç ömür yaşasalar dahi insanların tüketemeyecekleri mallar edinmeleri sağlanmaktadır.¹¹¹ Sadece hız ve verimliliğe dikkat kesilmekten ötürü değerlendirme,

¹⁰⁵ Onur Baykara, "Kanser Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar", *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 5/3 (2016), 154.

¹⁰⁶ Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, 166.

¹⁰⁷ Mumford, *Makina Efsanesi*, 294.

¹⁰⁸ E. Friedrich Schumacher, *Küçük Güzeldir*, çev. Osman Deniztekin (İstanbul: E Yayınları, 1979), 140.

¹⁰⁹ İsmet Özel, *Üç Zor Mesele* (İstanbul: Tiyo Yayıncılık, 2014), 204-205.

¹¹⁰ Artut, *Teknoloji-İnsan Birlikteliği*, 11.

¹¹¹ Rasim Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1992), 25.

düzeltilme, entegrasyon ve toplumsal özümseme ihtiyacı göz ardı edilmektedir.¹¹² Sınırsız ve kontrolsüz bir üretim-tüketim faaliyetinin arasına sıkışan insan ne yapacağı konusunda her zamankinden daha güçlü olsa da ne yapması gerektiği olgusunu her zamankinden daha az bilmektedir.¹¹³ Çünkü bu son gelişme çağında onu yönlendirecek gelenekler hızla azalmış ve hiçbir güdü ona ne yapması gerektiğini söylememektedir. Dolayısıyla insan bazen neyi arzuladığını dahi bilmeyecek bir hal yaşamaktadır. Bu durumda ya diğer insanların yaptığı şeyleri arzulamakta ya da diğer insanların kendisinden yapmasını istedikleri şeyleri yapmaktadır.¹¹⁴ Zira insanın tüm faaliyetleri, iş hayatı, sosyal ve ahlaki düzeni bir pazarın sınırlarına; üretim ve tüketim çarklarına hapsedilmiş olunca insanın kendisi de sadece iktisadi bir boyuta indirgenmiş olmaktadır.¹¹⁵ Böyle bir ortamda insanlar Tanrının kulları ya da vatandaşlar olarak değil tüketiciler olarak algılanmakta¹¹⁶ ve insan yaşamı yüzlerce alandaki niceliksel fazlalığın tehdidi altında adeta boğulmaktadır.¹¹⁷ Nicelikler egemen olduğunda nitel olan kutsal değerler de silinip atılmaktadır. Zira nicelik piyasası eksenli bir fiyat döngüsünü gerektirir ki bir olgunun fiyatla teberrüz etmesi kutsallığı kaybetmesi demektir.¹¹⁸

Hem üretimin hem enformasyonun ihtiyaç olduğu için veya ihtiyaç kadar değil; çeşitli ekonomik çıkarlar, doyumsuz hazlar, bireysel ve toplumsal manipülasyonlar için gaye haline getirilmesinin kaçınılmaz sonucu ruhsal sükûnetin ve toplumsal erdemlerin çöküşü olacaktır. Bu erdemler çöktüğünde, ruhsal ihtiyaçlar göz ardı edildiğinde ve daha da önemlisi insan ve toplum ruhundaki boşluk, pazar-piyasa-fiyat odaklı ürünlerle doldurulmaya çalışıldığında insanın aradığı huzuru ve içsel doyumunu yakalaması muhal olacaktır. Çünkü amaç ve araçların yer değiştirmesiyle bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar hiyerarşisi alt üst olduğu ve çözüm yanlış mecrada arandığı için sonuç iç açıcı olmayacaktır. İnsanın metafizik anlatılar ve öğretilerle doyuracağı ihtiyaçlarını fiyat etiketli ürünlerle tatmine çalışmasının varacağı nokta ruhi çoraklık olacaktır. Bu noktada şu sorular anlamlı hale gelmektedir: Bir an için tüm ideallerini maddi huzura bağlayan ve bu nedenle modern ilerlemeyle hayatlarına giren bütün düzenlemelere çok sevinen insanlar gerçekten aldatılmadıklarından emin olabilirler mi? İnsanların çok hızlı haberleşme araçlarına ya da bu türden başka şeylere sahip oldukları, hareketli ve daha karmaşık bir hayatları olduğu için bugün eskisinden daha mutlu oldukları doğru mudur?¹¹⁹ İnsanın sahip olduğu niceliklerin maddi ve ruhi boyutuyla onu doyurmaya yetmediği aşikârdır. O zaman insan bu ruhsal boşluktan nasıl kurtulabilir ya da aradığı huzur ve sekîneti nasıl kazanabilir? İnsanın elde ettiği bilim tecrübesinin tek başına bu

¹¹² Mumford, *Makina Efsanesi*, 222-223.

¹¹³ Ali Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, çev. Hüseyin Hatemi (İstanbul: İşaret Yayınları, 1997), 53-54.

¹¹⁴ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us, 2009), 120.

¹¹⁵ Özel, *Üç Zor Mesele*, 477.

¹¹⁶ Neil Postman, *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*, çev. Mustafa Emre Yılmaz (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006), 55.

¹¹⁷ Mumford, *Makina Efsanesi*, 541.

¹¹⁸ Schumacher, *Küçük Güzeldir*, 54.

¹¹⁹ Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, 164-165.

soru(n)lar için tatmin edici bir cevap geliştiremediği malumdur. Binâenaleyh insanı niceliklerin egemenliğinden azad edecek, onun ruhunu doyuracak metafizik öğretilere başvurması kendisi için en hayırlı yol olacaktır. Ancak böyle bir yola başvururken şifayı her metafizik öğretilerde değil sahih ve tahrif edilmemiş ilahi kaynaklı son öğretilerde araması gerektiğini unutmamalıdır.

3.2. Sekînet: Fıtrat, Denge ve Değer Odaklı Bir Hayat

İnsanın hayat serüveni ve gelişmişliği ilk atasından Sanayi Devrimi'nin yaşadığı dönemlere kadar kendi özüne uygun yani onu yıpratmayacak bir hız ve uyumlulukla ilerlemiştir. Bir taraftan fiziki engellemelerle mücadele ederken diğer taraftan ruhunu ve özgür insani benliğini yaşatmaya çalışmıştır. İster beşeri ister ilahi kaynaklı olsun bütün dini ve felsefi öğretiler hatta ideolojiler -kimi zaman uçlarda dolaşmış olsalar dahi- insanın nevi şahsına münhasır değerlerini ayakta tutmaya çalışmışlardır. Zira ister hak ister batıl olsun hayat serüvenine dair tasavvuru beslemeyecek, taraftarlarını veya "müminlerini" motive edecek bir değer manzumesi oluşturamamış öğretilerin başarı şansı yok denecek kadar zayıftır. Burada "değer" kavramıyla kastedilen sadece iyilik, güzellik, doğruluk, adalet gibi olgular değil kişileri tasavvurlarında kanalize edecek ve diri tutacak farklı kategorideki bütün motivasyonlardır.

Allah'ın yarattığı varlıkların en mükerremi insandır. İlahi irade onun yaratılışındaki eşsiz sanata dikkat çekmiş, ona "*kendi ruhundan üflemiş*"¹²⁰ ve onu "hali-fe" olarak nitelemiştir.¹²¹ İnsanın sahip olduğu vasıflarıyla beraber yüklendiği emanet ve sorumluluk, onun varlığıyla ilişkili temel kavramlardır. Yüklendiği emanet bağlamında kendisine tevdi edilen vazife ve sorumluluğu ifa ederken aşması gereken en önemli engel bizzat insanın kendisidir.¹²² Zira Kur'an hem insanın Allah tarafından özenle yaratıldığına hem de zaaf sahibi olduğuna dikkat çeker.¹²³ Kur'an'ın dikkat çektiği hususlar onun sadece maddi değil aynı zamanda manevi yönü olan bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Zira sahip olduğu değer ve zaafı sadece bedeniyle değil aynı zamanda ruhi yapısıyla ilgilidir. Dolayısıyla bu çift kutupluluk aynı zamanda onun huzur ve mutluluğunun yani sekînetinin nasıl sağlanabileceğinin de ipuçlarını vermektedir.

İnsan, var oluşundan beri birtakım faaliyetlerin içinde olmuştur. Kimi zaman bedenlen veya ruhen haz almak için kimi zaman bir çıkar elde etmek için ve kimi zaman da sırf insani bir erdem için koşuşturmuştur. Aslında denge prensibiyle hareket ettiğinde insan için hepsi birer gereksinimdir. Yani insanın bizzat kendisini hedef almadığı veya kendisine teslim olmadığı hazları yaşamaya veya çeşitli faydalarla güdülenmeye ve insani erdemleri yaşa(t)maya da ihtiyacı vardır. Kadim dönemlerde bu dengeyi din gibi aşkın bir kaynağa dayanan öğretiler sağlamıştır. Ancak insan, kendisini fiziksel sınırlamalardan kurtaran makinalarla ve bilgisayar

¹²⁰ el-Hicr 15/29; es-Secde 32/9; Sâd 38/72.

¹²¹ el-Bakara 2/30; el-En'âm 6/165; en-Neml 27/62; Fâtır 35/39.

¹²² İlhan Kutluer, "İnsan", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/321.

¹²³ el-Bakara 2/30-31; en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/26-31; el-Ahzâb 33/72; Sâd 38/71-73.

sistemleriyle elde ettiği imkânların kibriyle aşkın olgulara sırt çevirmiştir. Bu sadece teolojik bir tanımlamayla yaratıcıya karşı nankörlük (küfr) olarak tezahür etmemiş; insan bu tercihiyle, ruhunu besleyecek aşkın değerlerden ve bu değerlerin onda yaratacağı huzur, sekînet, ruhi itminan gibi içsel olgulardan da kendisini mahrum bırakmıştır. Artık insan küresel bir sistemin güç kompleksine teslim olarak içsel doyumu daha fazla güç, daha fazla kar, daha fazla verimlilik, daha fazla kâğıt mülkiyeti gibi niceliklerde arar hale gelmiştir.¹²⁴

İnsanın aradığı sükûneti bulması için modern çağın üretim-tüketim arasına sıkıştırıp alt-üst ettiği ve pazar-piyasa merkezli olgularla yerini doldurmaya çalıştığı aşkın değerler hiyerarşisini yeniden insana iade etmesi gerekmektedir. İnsanın da daha çok eşya daha çok haz daha çok güç gibi araç olacak ikincil varlıkların kendi ruhunu doyurmadığını, haz ve çıkarlara teslimiyet göstermenin yani onları hedeflemenin hiçbir zaman son bulmayacağını kabul etmesi gerekecektir. Bu dengeyi sağlamak için de din gibi kutsal öğretilerin hayattan azad edilmesi değil hayata yeniden müdahil edilmesiyle mümkün olacaktır. Ancak burada önemli bir noktanın gözden kaçırılmaması gerekir ki söz konusu dini öğretinin sahih, tahrif edilmemiş, insanın bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap üretebilecek bir yapıda olması elzemdir. İnsanın varlığına, kâinata ve Allah'a dair insanları tatmin edecek cevapları olmayan öğretilerin insana huzur vermek yerine insanı aradığı huzurdan uzaklaştırması kuvvetle muhtemeldir. Bu meyanda İslam'ın, çağdaş insanın yaşadığı bütün problemlerine çözüm üretecek, onu tatmin edecek cevaplar verebilecek yegâne dini öğreti olduğu müsellemidir.

İnsan ruhsal boyutunu tatmin edecek dini bir öğretille iletişim kurduğunda sadece fiziki unsurlarla değil metafizik unsurları da dikkate alarak kendisi ve varlık hakkında daha sağlıklı, daha doğru bir tasavvura sahip olacak ve böylece hayata anlamlı bir pencereden bakacaktır. Zira anlam verildiğinde acı dahi acı olmaktan çıkacaktır.¹²⁵ İnsan sadece başarı, kazanç ve hazzın değil; paylaşma, özveri, doğruluk, sadakat, iyilik, dürüstlük gibi unsurların hatta bir tebessümün dahi huzur kaynağı olabileceğini; hayattaki çok küçük ayrıntıların kendisini mutlu ettiğini fark edecektir. Bu ayrıntıları fark eden insan, ruhunun niceliksel piyasa kısırdöngüsünde tüketilmesine izin vermeyecek ve kaybettiği iç kaynaklarına tekrar kavuşacaktır. Böylece gerektiğinde üretim-tüketim faktörlerine gerektiğinde kendisini ayarlatan reklamlara dur diyerek onlara kanmamış olmanın özgürlüğünü, huzur ve sekînetini tatmış olacaktır. Modern çağın dayattığı haz ve hız odaklı yaşam hengâmesinden başka türlü bir çıkış yolu zor görünmektedir. Ruhunun, gönlünün ve tüm iç kaynaklarının sesini ve sükûnetini hissedip duyması için Kızıldirililerin ifadesiyel biraz yavaşlayıp geride kalan ruhunu beklemesi gerekmektedir.

Kur'an ve hadislerde -yukarıda daha ayrıntılı olarak ele alındığı üzere- eşlerin, oturlan meskenlerin, gecenin, Kur'an okumanın ve çeşitli tesbih ve zikirlerin birer sükûnet sebebi olduğu haber verilmektedir. Sükûneti çeşitli bağlamlarda so-

¹²⁴ Mumford, *Makina Efsanesi*, 289.

¹²⁵ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 127.

yut veya somut bir gerçeklik olarak ele alma imkânının olması hiçbir zaman sonuç olarak hedeflenen sükûnete mani değildir. Bir başka ifadeyle sükûnetin sebebi ister soyut ister somut olsun, hedefi içsel bir huzurdur. Bu meyanda sekîneti Kur'ân ve hadis metinlerindeki olgulara hasretmek doğru bir mütalaa olmasa gerektir. Dolayısıyla Kur'ân ve hadislerdeki örneklerle aynı kategoride değerlendirilebilecek, insanın fitratına, dini ve manevi değerlerine ters düşmeyen, itidal sınırlarını aşmayan başka olguları da sekînetle ilişkilendirmek ve bunları insanın sükûneti için araç olarak görmek yanlış olmasa gerektir.

Hayat serüveninde insanın birçok olguya gereksinim duyduğu herkesin malumu bir husustur. Modern çağda insanı huzur ve sekînetten uzaklaştıran şey ne sadece maddi imkânlar ne de metafizik yoksunluktur. Yüce Yaratıcı her varlıkta bir düzen yaratmıştır ve bu düzenin adı fitrattır.¹²⁶ Ne türden ve hangi amaçla olursa olsun insanın ve varlığın fitratını dikkate almayan hiçbir gelişme ve ilerleme insanın hayrına olmayacaktır.¹²⁷ İnsanın ve varlığın fitratı ancak adalet ve itidalle ayakta durabilir. Nitekim kaynaklarda adaletin aslının “varlığı ait/layık olduğu yere koymak”;¹²⁸ zulmün aslının ise “varlığı ait/layık olmadığı yere koymak”¹²⁹ olarak tarif edilmesi varlığın ve insanın hayat serencamındaki değer haritasını formüle etmektedir. İşte insana huzur ve sekînet verecek şey özünde fitrat, denge ve kutsalın olduğu bu değerler manzumesidir. İnsanın hayatında mahza nicelikler değil metafizik olgular da yer edindiğinde varlık hiyerarşisi bozulmayacak ve fitrat da dikkate alındığı için huzur ve sekînet yakalanacaktır. Nitekim insanın hayatını insana yaraşır biçimde düzenlemesi için konulan din Allah'ın koyduğu denge kanununun bir tezahürü olup hepsinin özü “herşeyi layık olduğu yere koymak” diye tanımlanan adalet ilkesidir. Bu ilke bir taraftan kişinin Allah'tan başkasına tanrılık yakıştırmamasını, diğer taraftan da beşeri ilişkilerde (kendisi dâhil) her hak sahibine hakkını vermesini ifade eder.¹³⁰ Bu meyanda sahih ve doğru bir din -ki o da İslam'dır- tercihi insanın huzur, sekînet ve mutluluğu için ihtiyari değil fitri bir zorunluluktur.

Sonuç

Kur'ân ve hadis metinlerinde sıkça kullanılan “s-k-n” kökü ve türevleri kök anlamıyla ilişkili olarak genel itibariyle içsel bir huzuru ve itminanı ifade etmektedir. Özellikle “s-k-n” kökünün sekîne formunun kullanıldığı metinler hem somut hem de soyut bir gerçeklik olarak tevil edilmeyi mümkün kılmaktadır. Sekînenin ne olduğuna dair sahih bir delilin olmaması yapılan yaklaşımları tevil olmanın öte-

¹²⁶ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984), 21/90.

¹²⁷ Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk. Güven Ağırkaya, “Belâ-Musibetler Üzerine Fitrat Eksenli Bir Okuma”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER)* 4/3 (2020), 30-64.

¹²⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 2/394.

¹²⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 14/274; Ebü'l-Hasen Ahmet b. Fâris b. Zekerîya el-Kazvîni er-Râzî İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga* (Daru'l-Fikr, 1979), 3/468; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 12/378; Cürçânî, *Ta'rifât*, 144; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1134.

¹³⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 199-200.

sine taşımamaktadır. Ancak şurası bir gerçek ki ister somut ister soyut bir varlık olarak kabul edilsin her iki durumda da kavramın râci olduğu sonuç aynıdır: O da Allah'ın karşılaştıkları birtakım zorlu çıkmazlarda müminlere ruhsal bir dinginlik, kalbi bir itminan ve içsel bir güven lütfederek onları teskin etmesidir. Dolayısıyla sekîne kavramı her halükarda lügavi anlamındaki sükûna paralel bir anlam taşımaktadır.

İnsan ilk atasından bugüne kendi öz değeri ve iradesini hırpalamayan şiddette bir ilerleme içinde olmuştur. Ancak sanayi devrimiyle başlayan süreçte insanın elde ettiği imkânlarla başlattığı ilerleme mottosu gelişmenin şiddetini insan ruhunu gerilerde bırakacak derecede arttırmıştır. Bu süreçte farklı boyutlarda faaliyet yetisi olan insan aklı sadece fiziki alanlardaki gelişmelere hasredilerek ve elde ettiği başarılarından sonra adeta Tanrılaştırılarak insan ruhunun ve iç dinamiklerinin ihtiyaçları görmezden gelinmiştir. İnsan doğaya karşı kazandığı zaferlerin sarhoşluğuyla gitgide kendini aşkın olandan müstağni görerek neredeyse kendini mahza niceliklere adanmış bir başka deyimlemeyle aşkla bağlandığı niceliklerin egemenliğine girmiştir. Zira bu, nitel değerleri ihmal etmenin kaçınılmaz sonucu olmuştur.

Nicelikler insanın nitel alana olan ihtiyaçlarını ya da nitel öğeleri hayatından çıkarmış olmanın boşluğunu doldurmaya yetmemiştir. Bu boşluğun daha çok nicelikle telafiye çalışılması sadece bir halüsinasyon olup, bugün insanı nereye varacağını kestiremediği canhıraş bir koşuşturmanın içine atmıştır. Hâlbuki aşkın olanı hayatından dışlamasaydı koşuşturmaya olduğu kadar durup biraz sakinleşmenin, nicele gereksinim duyduğu kadar nitel varlıkların da gerektiğini fark edecekti. Nicele duyulan aşk ve teslimiyet insanı bitmez tükenmez arzulara, sonu gelmez kaygılara ve doyumsuz bir açlığa mahkûm etmiştir.

İnsanın bu süreçte kendi iç dünyasına bakmaktan ve bu koşuşturmada geride bıraktığı ruhunu beklemekten başka çaresi kalmamıştır. Akl-ı selim her insanın bugünkü kontrolsüz ilerleme ve koşuşturmasının onu hikmet ve maslahattan, insani öz ve mahza hayır olan edimlerden, kendisine huzur verecek içsel bir sükûnetten uzaklaştırdığını kabul ettiği ama çözüm olarak ne yapılması gerektiği konusunda kararsız olduğu müsellemdir. Dolayısıyla buradaki problemin karmaşıklığı ve zorluğu kadar çözümü de kolay değildir. Ancak yine o sorunun sorulması en azından akıl sahibi her bireyin sorulacak sorunun muhatabı olduğunu bilmesi gerekir: İnsan içsel huzuru ve sükûneti nerede aramalıdır? Bulup bulamayacağı bilinmese de önce kaybettiği yerde yani kendinde aramalıdır ki en azından neyi kaybettiğini hatırlamış olsun. İnsan neyi, nerede, niçin ve nasıl kaybettiğini hatırladığında fark edecektir ki onu teskin eden, varlığa anlam veren, hayattaki en güçlü güdülenmelerden bir olan aşkı(nı) yitirmiştir; aşkı(n) olanı yani kutsalını, onu o yapan özünü, ilahi sanatın eseri olan fitratını ve şah damarından daha yakın olanı kaybetmiştir. Ve onu bulduğunda yahut onunla barıştığında aradığı ama bulamadığı sükûnet ve huzura tekrar kavuşacağı ümit edilebilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest.
/ Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemül-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2001.
- Ağırkaya, Güven. "Belâ-Musibetler Üzerine Fitrat Eksenli Bir Okuma". *Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER)* 4/3 (2020), 30-64.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. Ali A. Atiyye. 5 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Artut, Selçuk. *Teknoloji-İnsan Birlikteliği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. çev. Hazal Deliceçaylı - Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Bayet, Albert. *Bilim Ahlakı*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Yorum Yayınları, ts.
- Baykara, Onur. "Kanser Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar". *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 5/3 (2016), 154-165.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Ferrâ. *Me'âlimu't-tenzil fî tefsîri'l-Kur'an*. thk. Abdürrezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâs, 1999.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. thk. Muhammed A. Mara'salî. 5 Cilt. Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. *Sâhîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 2001.
- Bursevi, İsmail Hakki. *Ruhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sîhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attar. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayîn, 1987.
- Cilacı, Osman. "Dua". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitabü't-Ta'rifât*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- Çift, Salih. "Tasavvufta Sekîne Kavramı". *Uludağ Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 15/2 (2006), 1-14.
- Dâmegânî, Hüseyin b Muhammed. *el-Vücuha ve'n-nazâir li-elfâzi kitâbillahi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Dâmegânî, Hüseyin b Muhammed. *Kâmûsü'l-Kur'ân ev İslahü'l-vücuha ve'n-nezair fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1983.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Tekmiletü'l-me'âcimi'l-Arabiyye*. çev. Muhammed Selim Nuaymî. 4 Cilt. Irak: Vizâratü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıtkı Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Elmalılı, Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Kitabevi, ts.
- Erkut, Abdülkadir. "Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 14/1 (Bahar 2014), 157-177.
- Ezherî, Muhammed. *Tehzîbu'l-luga*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevi. *el-Misbâhü'l-münîr fî garîbi's-şerhi'l-kebîr*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Frankl, Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okuyan Us, 2009.
- Geiger, Abraham. *Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?* Leipzig: Verlag von M.W. Kaufmann, 2. Basım, 1902.

- Gesenius, Wilhelm vd. Gesenius' *Hebrew and Chaldee lexicon to the Old Testament Scriptures*. Grand Rapids: Baker Book House, 1979.
- Goldziher, Ignaz. "Müslümanlarda Sekine Kavramı". çev. Mehmed Sait Hatiboğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 143-153.
- Gürkan, Selime Leyla. "Sekîne". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/329-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahman. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hâzin, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl/Tefsîrül-Hazin*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- Hicâzî, Tamer Muhammed Ahmed. *Âyâtü's-sekîne fî'l-Kur'âni'l-Kerim*. Camiatü'l-Ezher Külliyyetü'l-Lügatî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Atiyye, Abdullah b. Gâlib el-Endelûsî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdüsselam A. Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basri. *Cemheretü'l-luga*. thk. Remzi Münir Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. İdris. *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Esat M. et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu Nezzar Mustafa el-Bâz, 1998.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed. *el-Müsned*. 45 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Hanbelî. *Medâricü's-sâlikîn*. thk. Muhammed M. Billah el-Bağdâdî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut - Adil Mürşid vd. 5 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Muhammed bin Mükerrrem bin Ali Ebû'l-Fadl Cemâleddin. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsir*. thk. Abdürrezzak el-Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2001.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Karaman vd., Hayrettin. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kasapoglu, Abdurrahman. "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: 'Sükûn'. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 4/1 (2004), 73-86.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Eттаfeyyîş. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Baslum. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebû'l-Hasan Ali b Muhammed b Habib. *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsiru'l-Maverdi)*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Muhammed, Salahuddi Selim. "es-Sekîne ve't-Tuma'nîne fi'l-Kur'ani'l-Kerim". Musul Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi 6/12 (2012), 254-288.
- Mukatil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2002.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *el-Vücuḥ ve'n-nazair*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Riyad: Mektebetü'R-Rüşd, 2011.
- Mumford, Lewis. *Makina Efsanesi*. çev. Fırat Oruç. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemü'l-vasîf*. 2 Cilt. Dârü'd-Da've, ts.
- Mücahid, Ebû'l-Haccâc Mücahid b. Cebr. *Tefsiru Mücahid*. thk. Muhammed Abdüsselam Ebû'n-Nîl. 1 Cilt. Mısır: Dârü'l-Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadîse, 1. Basım, 1989.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdulah b. Ahmed. b. Mahmud. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Büdeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1998.
- Nevevî, Ebu Zekerîya Muhyiddin. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut:

- Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Özdenören, Rasim. *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. Basım., 1992.
- Özel, İsmet. *Üç Zor Mesele*. İstanbul: Tiyo Yayıncılık, 2. Basım, 2014.
- Özel, Mustafa. *Kur'an'da Sekîne Kavramı*. İzmir: Birleşik Matbaacılık, 2005.
- Özkan, Ayşe Nur. "Evlerimizin Hakkı". *Diyanet Aylık Dergi* 357 (Eylül 2020), 70-71.
- Postman, Neil. Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni. çev. Mustafa Emre Yılmaz. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan ed-Dâvûdî. Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1. Basım, 1992.
- Râzî, Ebü Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-hakim* (Tefsirü'l-menâr). 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1990.
- Schumacher, E. Friedrich. *Küçük Güzeldir*. çev. O. Deniztekin. İstanbul: E Yayınları, 1979.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmet b. İbrahim. *Bahrul-ulûm*. 3 Cilt, ts.
- Siddîk Han, Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevci Siddik Hasan. *Fethü'l-beyân fî makasidi'l-Kur'ân*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî: el-Havâtır*. 20 Cilt. Metâbiu Ahbâri'l-Yevm, 1997.
- Şeriati, Ali. *İnsanın Dört Zindanı*. çev. H. Hatemi. İstanbul: İşaret Yayınları, 5. Basım, 1997.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesir, 1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Kâhire: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tantavi, Muhammed. *et-Tefsirü'l-vasit li'l-Kur'ani'l-Kerim*. 15 Cilt. Kahire: Dârü Nahdati Mısır li't-Tibâa, 1997.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Beşşar Avvad Maruf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tok, Fatih. "Kur'an'da Geceye Dair Kavramlar ve Eylemler". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020), 141-165.
- Zebîdî, Muhammed b. Abdırrezzak el-Hüseyinî Ebü'l-Feyz Murtaza. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Dârü'l-Hidâye, ts.
- Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed b. Ahmed. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. çev. A. Naim - K. Miras. 8 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Zeccâc, Ebü İshak İbrâhim b. es-Seri b. Sehl. *Meâni'l-Kur'an ve i'râbu*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1987.